

Dovič, Marijan

Literární dějiny středovýchodní Evropy v postnacionální perspektivě

Slavica litteraria. 2009, vol. 12, iss. 1, pp. [109]-116

ISSN 1212-1509 (print); ISSN 2336-4491 (online)

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/103487>

Access Date: 02. 12. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

MARIJAN DOVIČ

LITERÁRNÍ DĚJINY STŘEDOVÝCHODNÍ EVROPY V POSTNACIONÁLNÍ PERSPEKTIVĚ

Abstract

Literary Histories of East-Central Europe from a Post-National Perspective

The contribution discusses key methodological innovations in the first three volumes of *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. While in representing individual literary cultures, such as Slovene, details and overall balance are sometimes quite contestable, the general aim of this ambitious project, namely the shift from isolated national perspectives towards the post-national view which reveals striking structural similarities among many cultures in the region, seems to be well achieved.

Key words

East-Central Europe ■ literary history ■ nationalism

V posledních desetiletích se množily teoretické diskuse o psaní literárních dějin, jež se – mnohdy velmi radikálně – přidržovaly starších konceptů, ještě víc pak praxe literární historiografie. Do těchto diskusí se aktivně zapojovali také slovinští literární vědci, nejkonzistentněji zřejmě v rámci symposia a sborníku *Kako pisati literarno zgodovino danes?* (2003), jenž později vyšel ještě ve vybroušené anglické verzi *Writing Literary History*, s podtitulem *Selected Perspectives from Central Europe* (2006). Tyto diskuse není možné obsáhnout v krátkosti nebo je redukovat na společného jmenovatele. Rychle však můžeme zjistit, že teoretizování a kritik máme nadbytek, zatímco praktických, a tím spíše přesvědčivých pokusů obnovení či „přepisu“ literárních dějin, které by se o tyto kritiky opřely, výrazně málo.

Mezi takové pokusy jednoznačně patří *History of the Literary Cultures of East-Central Europe: Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries*. Projekt, který bude brzy završen rozsáhlým čtvrtým svazkem, probíhá pod dohledem Mezinárodní asociace literární komparatistiky (ICLA) a v rámci Koordinační komise pro Srovnávací dějiny literatur v evropských jazycích pod vedením renomovaných editorů Marcela Cornis-Popeho a Johna Neubauera. Již kvůli své obsáhlosti je dílo hodno podrobnějšího pohledu. Obecně se vyznačuje dvěma klíčovými posuny. Prvním je základní proměna optiky, která se vyznačuje velmi kritickým vztahem k *nacionalistickým redukcím*, typickým pro tradiční literární historiografii. Druhý důležitý posun spočívá v tendenci k *inovaci kontextuálního rámce*, v němž se literární dějiny píšou: zde nejde o typický kulturní a literárně-sociologický obrat, ale spíše o dalekosáhlou obnovu prostorového rámce.

Zavedení konceptu středovýchodní Evropy (SVE) se zprvu může zdát arbitrární či dokonce násilné, ale přímo během samotné analýzy se postupně projeví, že je alespoň natolik opodstatněný jako jiná prostorová vymezení, řekněme třeba východní nebo střední Evropa, „Mitteleuropa“, území vlivu „habsburského mýtu“ a podobně, která se

také silně odrazila v slovinském prostředí jak v publicistice, tak v literární vědě.²¹ Navíc se zdá, že tvůrci konceptu právě v tomto bodě chtěli *odsunout stranou* převládající tvrzení a pokusili se vytvořit zcela nový rámec. Na rozdíl od již zmíněných pojmů je koncept SVE osvobozen od „hloubkových“ duchovně historických a ideologických konotací, neupřednostňuje především identické historické zkušenosti (a společnou historickou paměť) tohoto komplexního prostoru v posledních dvou staletích; jistým způsobem se pokouší být neesenciální. Proto také nesměřuje k tomu, aby se prezentoval jako nejlepší nebo vůbec jediný možný rámec, ale spíše se pokouší dokázat svoji legitimitu pomocí výsledků výzkumů.

Tady se pak prokáže, že SVE není pouze oblíbeným geografickým nebo dokonce – připomeneme-li znamenitý Handkeho postřeh – „meteorologickým“ konceptem. I když občas byly *bezprostřední vztahy* mezi jednotlivými literaturami a kulturami v oblasti slabé nebo vůbec žádné, případně výměny probíhaly prostřednictvím jiných, dominantních kulturních center (např. německých), jsou *strukturní analogie* mezi kulturami, které se vyvíjely v relativně úzkém pásu od Baltu po Středozemí, vtěsnané mezi oblasti vlivu ruské a německé hegemonní kultury, velmi přesvědčivé. Právě tyto analogie nakonec v dostatečné míře odůvodňují koncept SVE, který na začátku možná působí cizozost; cizost se dokonce stane předností, protože nová řada „počátečních rozlišení“ formuje nový monitorovaný celek a otevírá možnosti jeho poznání.

Jestliže heterogenní oblast SVE poznamenaly v jednotlivých obdobích různé politické tlaky (od velkých impérií až k vládě komunismu, která v historickém smyslu celý prostor pravděpodobně spojila nejvíc), je klíčovým jednotlívým prvkem *středová poloha* mezi dvěma hegemonními, dominantními kulturami; jedná se o tzv. periferní středovost, která zároveň podněcovala bezprostřední transfer a interference a na druhé straně vzbuzovala odpor k dominantním kulturám a podněcovala hledání svébytnosti. Možná právě toto „sevření“ je jedním z důvodů, proč je prakticky ve všech kulturách tohoto prostoru nacionalistická úloha literární historiografie zvláště zvýrazněna. Není těžké souhlasit s jedním z redaktorů, když dochází k následujícímu zjištění:

„V devatenáctém století a na začátku dvacátého století se katedry národních literatur zakládaly především s cílem tvořit literární dějiny a tyto dějiny se nestaly pouze základem pro výuku literatury, nýbrž také sebeurčení celých národů. Příspěvek literárních dějin ke ‚společenské konstrukci reality‘ byl značný.“ (Neubauer 2004/III: 345)

Neubauer zdůrazňuje, že projekt směřuje k popisu a analýze „společných historických mechanismů, které v této oblasti na literatury působily“ (Neubauer 2004/III: 1). Jedna ze zvláště výrazných analogií je spojena s objevováním a probouzením *národního vědomí* a tím samozřejmě i s národními literaturami a filologiemi. Jaké byly v tom případě „společné mechanismy“? Básníci a filologové, kteří se často stali také politickými vůdci, vytvářeli identitu svého lidu především tvorbou *institucí* a příznačných *textů*. Zakládali časopisy a noviny, nakladatelství, kulturní spolky, divadla a opery, knihovny, národní akademie, katedry národních jazyků a literatur na univerzitách a začleňovali národní literatury do školních osnov. Zároveň probouzeli domácí jazyky, překládali, sbírali a vydávali ústní

²¹ Pojem, který knihou *Mitteleuropa* zavedl do všeobecného úzu roku 1915 Friedrich Naumann, reaktivovali intelektuálové a spisovatelé (Kundera, Konrád, Miłosz) ke konci komunistické vlády jako heslo boje proti komunismu, resp. ruské nadvládě. U nás se odrážel především v esejistice Draga Jančara, s velkou měrou autoreflexe ho přijímali také literární historikové (Kos 1999, Kralj 2005).

slovesnost, pedanticky redigovali starší texty, psali básně, eposy a historické fikce, kanonizovali národní básníky a sestavovali literární dějiny.

Jedním z bezprostředních cílů těchto dějin je samozřejmě revize tradičních národních pohledů, jejich korekce, zhodnocení z jiného úhlu. Přitom je jistě důležité kognitivní hledisko, poznání, že zjetí literární historiografie do národních matric způsobovalo redukce a omyly. Avšak kromě obžaloby z „ne-pravdivosti“ působí na pozadí celé úvahy především *etický náboj*, jakýsi (postulovaný) imperativ, který vyžaduje základní revizi anachronických národních sebeurčení ve jménu jejich etické pochybnosti:

„Národní sebeurčení posledních dvou století je dnes třeba revidovat; nejen kvůli globalizaci nebo evropské integraci, ale především proto, že stále vyvolávají odcizení, nepřátelství a agresivitu jak k menšinám, tak k sousedním státům.“ (Neubauer 2004/III: 345)

Jinak řečeno, literární dějiny mají důležitý podíl na nacionalismech a vzniku národních států, tím však také na méně příjemných následcích těchto procesů. Jestliže dovedeme tuto implicitní analogii do krajních důsledků, ukáže se bezprostřední spojení mezi (nacionalistickými) humanitními vědami a například krvavou balkánskou řeží v 90. letech. Nebo jinak, identičnost příjmení Vuka a Radovana, dvou slavných Karadžićů, se – ironicky – zdá být něčím, co přesahuje rovinu čisté náhody.

Pokud necháme stranou takto radikální spekulace, je přinejmenším třeba se zeptat, jaká je ona pravda literárních dějin širšího prostoru, která by měla zůstat skryta před nacionálními (nacionalistickými) přístupy? Hledáme ji především ve vícejazyčnosti, multikulturalitě, dialogičnosti; pluralitní koexistenci různých kulturních společenství, která byla typická pro toto rozlehlé území a kterou nacionalistické unifikace posledních dvou staletí utlačovaly a občas také zcela potlačily.²² Kamkoli se ohlédneme od Oděsy po Gdaňsk nebo od Terstu po Rigu, vidíme podobné příběhy s různými hrdiny. Koncentrace na národní identitu, kulturu a literaturu současně podněcovalo provincionalismus a netoleranci vůči těm, kteří nespádali k „tělu národa“; a dokonce, v charakteristicky vícejazyčných prostorech a městech, zmizely nejen menšiny, ale současně s nimi také možnost vícenásobných etických a jazykových identit. Ingresivní literární historie, kterou Neubauer předložil na loňském lublaňském sympoziu o soudobé komparatistice u příležitosti stého výročí narození Antona Ocvirka, se soustředí, na rozdíl od nacionálních přístupů, na synchronnost různých kultur ve stejném prostoru, dokonce ve stejném městě.

Vzhledem k dosud zmíněným východiskům projektu tedy není překvapující, že se první svazek tetralogie ve velké míře věnuje historickým otázkám, sevrženým kolem některých rozhodujících časových uzlových bodů [temporal nodes], a že se převážná část druhého svazku zabývá městy (a regiony) jako dějišti hybridních literárních identit a multikulturní produkce. Tímto způsobem se pojednání blíží politické a kulturní historii a mimo jiné hovoří o tom, jak hluboko do literární vědy a komparatistiky zakořenil „kulturologický obrát“. Také třetí svazek je více než z literárněhistorické sestaven z (literárně)sociologické perspektivy, teprve zmíněný poslední svazek se zabývá obvyklejšími hledisky, ale opět s dosti výraznou sociologickou pointou.²³

22 O tom vypovídá příklad ze Slovinska, příběh kočevských Němců, kterou mimochodem zmiňuje Paul Robert Magocsi (History 23/I).

23 Přes komparatistický rámec se zdají pro projekt velmi důležité perspektivy nových sociolo-

Podoby slovinské literární kultury

Takové nastavení výzkumného rámce je jistě produktivní při studiu literárních kultur tohoto nehomogenního a problematického prostoru. Nakolik kvalitní konečný výsledek ale série představuje, je však částečně závislé také na odpovědi, nakolik je přehled „přesný“, v jaké míře a jak spolehlivě zahrnuje a představuje (národní) specifika. Navzdory jeho nadnárodnímu záměru je zcela legitimní, pokud nás bude zajímat, jak kvalitně jsou v celkovém rámci zastoupeny slovinská literatura a její dějiny. Při tom nechtěně riskujeme sklouznutí k perspektivě národní literární vědy. Proti takové regresi se musíme do jisté míry pojistit tak, že jedním okem po celou dobu sledujeme celkový (srovnávací) kontext a teprve potom hodnotíme jednotlivosti.

Podívejme se tedy na několik základních linií jednotlivých svazků, v nichž přesněji prozkoumáme, nakolik jsou zastoupeny slovinská literatura a její dějiny. Odpověď je možné hledat nejprve v obecných shrnujících přehledech jednotlivých tematických oddílů, poté (jen) ještě v příspěvcích slovinských autorů, neboť většina ostatních autorů specializovaných příspěvků zůstává převážně v národním horizontu, respektive nereferuje o slovinské kultuře.²⁴ První svazek je rozdělen na dva obsáhlé oddíly; první zpracovává „Uzlové body politického času“, a to tak, že se – ve snaze vyhnout se vývojové teleologii – z nedávné minulosti vrací na konec 18. století. Jako uzlové body jsou přijímány letopočty 1989, 1956/1968, 1948, 1945, 1918, 1867/1878/1881, 1848, 1776/1789. Slovinská politika, kultura a literatura kromě několika lapidárních zmínek nejsou zvláště zastoupeny, což je pravděpodobně třeba připsat jejich zanedbatelnému (politickému) významu. Přesto některé slovinské případy vyjdou na povrch v širším jugoslávském kontextu. Ve skvělém příspěvku o traumatech, která v jugoslávské kultuře zanechaly otřesy v době konfliktu Tita se Stalinem v roce 1948, Renata Jambrešič Kirin mimo jinými zmiňuje lublaňské „dachauské“ procesy, agitačně-propagační oddělení (agitprop), Zihlerla a sociální realizmus, Torkarovo *Umiranje na obroke* (Umírání na předěl), *Goli otok* a Hofmanovu *Noč do jutra* (Noc do rána), Jovanovičovy *Karamazovy* a Zupanův *Levitan*.

Také ve druhém oddíle o „Dějínách literární formy“ se jen ojediněle přehledové články dotýkají slovinského materiálu. Peter Krazstev v příspěvku „Od modernizace k modernistické literatuře“ zmiňuje slovinskou časopiseckou scénu konce 19. století a zdůrazňuje netypičnost ostrého politického rozštěpení. Zhodnotil, že *Dom in svet* i přes svou konzervativní povahu solidně informuje o zahraničních proudech (novinky sice kritizuje, ale neignoruje), že také liberální *Ljubljanski zvon* neprezentuje opravdový modernistický kosmopolitismus, což je možné připsat omezením nacionalistické perspektivy (*History I/336*). Jestliže Krazstev v pokračování pojednání o impresionismu zmiňuje také Ketteho a Murna, pak Andre Bojtár v příspěvku o avantgardách jmenuje jihoslovanské zenitisty a mezi expressionisty a postsymbolisty také Ivana Cankara, zcela však přehlídá slovinské avantgardní úkazy; nezmiňuje tak ani Podbevška v pasáži o futurismu, ani Kosovela v souvislosti s konstruktivismem nebo někde jinde. Už následující oddíl o historickém románu však přináší první opravdu „slovinskou“ studii. V příspěvku

gických směrů, např. systémové a polysystémové teorie literatury.

24 Samozřejmě to můžeme chápat jen jako důkaz navíc o tom, jak potřebná je změna pohledu, kterou předkládá série.

„Historický román ve slovinské literatuře“ Igor Grdina přehledně zpracoval romány od Jurčiče a Tavčara, přes Finžgara, Pregelje a Bartola až po Jančarův román *Katarina, pav in jezuit*.

Druhý svazek je konceptuálně velmi inovační a jako celek působí nanejvýš vyváženě. Ve třech oddílech se nejdříve věnuje městům jako místům hybridních identit a multikulturní produkce, potom zpracovává zajímavé multikulturní regiony a na konci se zabývá otázkou konstrukce „imaginárních společenství“ [imagined communities]. V řadě „městských“ studií Anna Campanile, romanistka z Mohuče, pracuje s Terstem jako jevištěm polyfonní kultury a literatury s komplikovaným jazykovým a kulturním prolétáním (italská, slovinská, německá, židovská entita). „Slovinský“ Terst představuje přehledně a zmiňuje ho jako opěrný bod při pronikání reformace a později jako Zoisovo rodné město. Zmiňuje také slovinská periodika na přelomu století (*Edinost, Slovenka, Delavski list*), Ketteho terstskou vojenskou službu a její ozvěny v básních, Kosovelův Terst, vypálení slovinského Národního domu fašisty v roce 1920 i násilné poitalšřování 50 000 slovinských příjmení. Velkou pozornost soustředí na Borise Pahora a Alojze Rebulu a vůbec na díla, která tematizují multietnické problémy. Jestli vůbec něco, mohli bychom článku pedantsky vytknout nanejvýš absenci Vladimíra Bartola. V druhém oddíle, který se věnuje regionům,²⁵ ať už reálným či imaginárním, zpracovává Sabina Mihelj Istrii a Šavrinii [nevelká oblast podél řeky Rižany, výchoďně od města Koper – pozn. překl.] jako pomyslné oblasti. Istrijská literatura je typickým příkladem, který se vymyká jednojazyčným historickým pohledům a prolétá v sobě jak slovinské, tak chorvatské a italské literární dějiny. Autorka studuje toto nehomogenní území z různých stran, ze slovinských autorů pak zmiňuje Kocjančiče, Jurinčiče a také nářeční poezii Alferije Bržan. Nejvíce se věnuje dílu Marijana Tomšiče a problému textové konstrukce místní, šavrinské identity.

Třetí svazek má podtitul *The Making and Remaking of Literary Institutions* a je rozdělen do čtyř oddílů: vydavatelská činnost a cenzura, divadlo jako literární instituce, tvoření prvotních minulostí (využití folklóru) a literární dějiny (itinerář národních sebeurčení). Tyto oddíly sledujeme v průběhu tří etap: v období národního obrození a institucionalizace literatury (1800–1890), v období modernistických literárních institucí (1890–1945) a v období komunistického režimu (1945–1989). Neubauer na úvod letmo zmiňuje Slovinsko v různých kontextech (zakládání národních univerzit, stavba národních divadel, zakládání slovinských čítáren v šedesátých letech 19. století, kanonizace Prešerna), zmiňuje Bohoriče (nikoliv už Trubara), o něco více pozornosti věnuje také Pohlínově a Kopitarově gramatice. Přehledně zachycuje také slovinské boje o pravopis a odpor k Vrazovu ilyristu. Později při výkladu o modernizmu zmiňuje vznik spisovatelských svazů mezi léty 1909 a 1943, přičemž ten slovinský pomíjí, přestože zmiňuje téměř všechny ostatní. Dále se podrobně věnuje avantgardě jako prvnímu směru v regionu, který byl ekvivalentní se západoevropským. Podobně jako už před tím Bojtár, také Neubauer slovinskou avantgardu vynechává, zatímco se věnuje chorvatským a srbským zenitistům (Poljanski, Micić) a dadaistům (Aleksić). Ve výkladu o období po druhé světové válce klade důraz na obecné vzorce reformování literárních institucí, od kterých se také ten jugoslávský nijak zásadně nelišil.

25 Mezi jinými jsou zpracovány „dunajský koridor“, Transylvánie, Balkán (bez Slovinska), Paonie, Halič a Makedonie.

V úvodu prvního oddílu Vydavatelská činnost a cenzura, který Neubauer napsal se třemi spolupracovníky, se vyskytuje několik pochybení. Úvodní odstavec velmi podrobně zmiňuje zakladatele knihtisku v 16. století, ale nezmiňuje slovinské protestanty a Mandelcovu lublaňskou tiskárnu. Následuje větší chyba: první noviny v jihoslovanském regionu byly podle něj *Telegraphe illyrien*, které vydával v Lublani Charles Nodier v roce 1813; zatímco Vodnikovoy *Ljubljanske novice* (1797–1800) nejsou zmíněny vůbec. Na druhou stranu v rámci zakládání národních „matic“, které vznikaly podle překvapivě podobných stříhů, je počátek té slovinské zmíněn zcela správně. Totéž platí i pro Mohorův spolek [Mohorjeva družba]. Zmíněna je též *Kranjska čbelica* a její redaktor Miha Castelic (!), Stritarův (vídeňský) *Zvon* a později ještě *Ljubljanski zvon*, *Dom in svet* a *Slovan*, jako redaktoři potom Aškerc, Cankar, Župančič, Lampe a Govekar. Když Neubauer pojednává o reorganizaci a komunistické uzurpaci nakladatelství a časopisů po druhé světové válce, neuvádí příklady ze Slovinska, ale na konci zmiňuje cenzuru ve slovinských divadlech a zrušení časopisu *Perspektive*.²⁶

Ve druhém oddíle – o divadle – zdůrazňuje Dragan Klaić zvláštní národní význam divadla v celé oblasti a jeho souvislost s budováním národní identity a kultury. První slovinský článek je natolik lapidární (nemá ani půl stránky), že vskutku vyčnívá z celku. Lado Kralj v něm zmiňuje počátky slovinských divadelních představení u jezuitů v 17. století, vypouští Linharta a vysvětluje především vznik instituce, resp. stavbu dnešního národního divadla (resp. opery). V sekci o divadle v období socialismu následuje jeho delší článek „Ideologická kritika a morální zásadovost ve slovinském dramatu“. V něm zpracovává širší politický a ideologický kontext, polemiku ohledně socialistického realismu (Ziherl), perzekuci expresionismu a vhodného typu literárních dějin (Lešiga, Slodnjak); zmiňuje Kosovela, Gruma, Majcena, Mraka; Smoleho, Božiče, Zajce a Strnišu a podrobně analyzuje Kozakovy, Jovanovičoy, Jančarovy a Šeligovy hry. V souvislosti s cenzurou zmiňuje Javorškovo *Povečevalno sklo* (1956, Zvětšovací sklo), Rožancovo drama *Topla greda* (1964, Skleník) a kontroverzní *Oder 57* a také příklad Boltova *State of Revolution* na počátku osmdesátých let. Dobře zvolenými příklady poukazuje na typickou interakci divadla a jugoslávské komunistické cenzury implicitního typu, poté ještě vykresluje úlohu divadla v posledních letech socialistického režimu (Jančar, Svetina, Jovanovič, NSK [umělecké hnutí Neue Slowenische Kunst, pozn. překl.] – Živadainov). Po Kraljovi se divadelní cenzury chopila také Alexandra Jovčević(ová), která mimo jiné analyzuje Jovanovičova díla, zatímco Klaić se v Epilogu zmiňuje o lublaňské galerii Kapelica.

Třetí oddíl se týká využití folklóru při formování národních kultur. Sběr folklorních materiálů sám o sobě povzbuzoval nacionalismus, jednostranné přivlastňování folklorních vzorců a esenciální interpretace národního charakteru. Při tom nebyly ojedinělé manipulace, které začaly výtečnými *Ossianovými zpěvy*. Aby lidová poezie fungovala jako jednotící síla, bylo třeba jazykově ji standardizovat, rekonstruovat její hrdiny jako morální a národní vzory, umístit ji do dějin dané literatury takovým způsobem, aby inspirovala vysokou literaturu. Je zajímavé, že sběr materiálů podporovali cizinci – na-

²⁶ Bylo by přehnané tvrdit, že absence slovinských příkladů snižuje platnost obecných tvrzení. Avšak Slovinsku není věnována „případová studie“ ani o vydavatelské činnosti, ani o cenzuře (přestože prostor dostaly Česko, Chorvatsko, Slovensko, Albánie, Estonsko, Rumunsko, Maďarsko, Litva a Polsko).

příklad Emil Korytko, Kopitar svým vlivem na Vuka Karadžiče apod. Ze slovinských sběratelů jsou uvedeni ještě Pohlin a po něm Vodnik, respektive Zoisův kroužek, v řadě konkrétních studií ale chybí nějaká slovinská. Zvláštní „slovinskou“ studii nepřináší ani poslední oddíl o dějinách literatury. Přesto Neubauer v úvodu cituje zjištění Alenky Koron o Slodnjakovi a konceptu literatury jako idealisticky chápané duše národa a v pojednání o organicitě extenzivně využívá slovinských příměrů. Zmiňuje také Matiju Murka a Grafenauerovy myšlenky o spjatosti literatury a národního principu a podrobně se také zabývá inaugurační přednáškou Ivana Prijatelje na lublaňské univerzitě.

Závěr

Vše můžeme uzavřít následujícími připomínkami. Není pochyb, že zastoupení slovinské literatury a kultury jednotlivými studii je v celé sérii relativně slabé a editoři se pokoušejí toto manko kompenzovat v přehledových úvodech.²⁷ Je sice těžké až nemožné z hlediska parciálního (slovinsky orientovaného) čtení spolehlivě zhodnotit, jaký je vztah mezi zastoupením a kvalitou zpracování jednotlivých literatur a kultur. Navzdory tomu se nemůžeme vyhnout dojmu, že celý výběr funguje tak trochu náhodně. Některé problémy jsou zpracovány poměrně extenzivně, jiné téměř chybí; na neočekávaných místech se objevují jména, díla a události, které mají spíše okrajový význam, tu a tam jsou přítomné kanonizované osobnosti, zmíněni jsou představitelé některého směru či školy, jiná se neobjevuje vůbec apod. Mezi těmito nevyváženostmi vyčnívá – už kvůli podrobnému zpracování většiny jiných avantgard – absence slovinské avantgardy (Podbevšek, Kosovel). Takový typ kontingence samozřejmě nelze zcela odstranit, pravděpodobně by jí bylo možné zmírnit přísnějším systémem národních recenzí nebo přinejmenším konzultací – což by samozřejmě celou práci zdržovala a prodražilo.

V každém případě je možné se tomuto dojmu bránit ze dvou hledisek. Jak zdůraznili oba editoři, záměrem série nebylo vytvořit encyklopedickou literární historii; proto mají zpracované příklady spíše charakter ilustrace obecných, strukturálních vzorců.²⁸ Kromě toho je jejím úsilím zdůraznit komplexní multiplicitní „křížovatky“, které se vymykají výjimkám a zjednodušování (jedno)národních pohledů, při tom je obtížné vyhnout se vytváření nových „nevyvážeností“. O něco méně porozumění musíme mít pro ne tak časté věcné chyby a jiné drobnější nedostatky, které editorům unikly. Navzdory všemu ale musíme závěrem přiznat, že jde o výjimečný počín soudobé literární historiografie – žánru, který se po množství kriticko-teoretických intervencí stalo opravdu nebezpečné psát. Proti skutečnosti, že není odborníka, který by byl schopen obsáhnout celek literárních kultur středovýchodní Evropy „polyhistorickým“ způsobem, se jako určité východisko z nesnázi staví kolektivní model, koncept mřížování se spojovacími úvody. Skutečně bychom v některých, možná celkem početných podrobnostech mohli mít jis-

27 Ten dojem bude mírně jiný po vydání čtvrtého svazku, který je v přípravě. V galerii „národních básníků“ by se měl objevit také Prešeren, který dříve nebyl uveden, chystají se také články Lada Kralje o literatuře Golého otoku a Metky Zupančičové o feministické dystopii (v díle Berty Bojetu)

28 Odtud je možné přinejmenším částečně vysvětlit také méně komparatistický přístup, než jaký bychom v této sérii očekávali.

té námitky z pohledu slovinské či jiné národní kultury – nejméně pak pravděpodobně z pohledu maďarské a rumunské, mateřských kultur obou redaktorů – avšak pod čarou je třeba přiznat, že projekt byl i přesto úspěšný.

Zcela se to pak prokáže, zhodnotíme-li jej z hlediska počáteční etické premisy, totiž záměru rozvolnit ustálené národní literárněhistorické „optiky“ i s jejich nepříjemnými účinky. Kromě toho se inovační koncept SVE, sevřený mezi dvě hegemonistické kultury, vzpírá také tradici evropské komparatistiky, která je nadnárodní jen zdánlivě, ve skutečnosti je však jejím skrytým motivem především sledování akčního rádia velkých kultur a vytyčování směrů jejich rozpinání, jež ty malé jen pasivně přijímají a s větším či menším zpožděním se k němu připojují. Zvážíme-li vše, není přehnané tvrdit, že by se literární dějiny měly stát povinnou četbou komparatistů a ještě spíše všech, kteří se zabývají (jen) národními literaturami. Lekce o překvapující strukturální příbuznosti literárních kultur této oblasti – byť jí můžeme vyčítat velice málo konkrétních komparatistických studií, jež by tuto příbuznost historicky potvrdily – je nadevše poučná. S její pomocí si může literární historik, který se ocitne na prahu objevení nového „kulturního syndromu“, snadno prověřit, jestli skutečně našel něco specifického, nebo zda jde případný o obecný, regionální syndrom.

Literatura

- Baár, Monika, 2007. History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th centuries. 2 vols. (Review.) *Comparative Critical studies* 4/3. s. 468–471.
- Cornis-Pope, Marcel; Neubauer, John (ur.), 2003 (I), 2004 (II, III). *History of the Literary Cultures of East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th centuries*. Vol. I–III. Amsterdam / Philadelphia: John Benjamins Publishing.
- Dovič, Marijan, 2007. *Slovenski pisatelj. Razvoj vloge literarnega proizvajalca v slovenskem literarnem sistemu*. Ljubljana: ZRC SAZU. (Studia litteraria.)
- Dolinar, Darko; Marko Juvan (ur.), 2003. *Kako pisati literarno zgodovino danes?* Ljubljana: ZRC SAZU.
- Jančar, Drago, 1999. *Srednja Evropa med meteorologijo in utopijo. Vodopivec, Peter (ur.): Srednja Evropa*. Ljubljana: Mladinska knjiga. s. 87–94.
- Kos, Janko, 1990. Slovenska literatura in Srednja Evropa. *Slavistična revija* 38/1. s. 11–26.
- Kralj, Lado, 2005. Srednja Evropa in slovenska literatura. *Sodobnost* 4/69. s. 353–368.